

EDUCACIÓ PER AL DESENVOLUPAMENT I LA CIUTADANIA GLOBAL (EpDCG)

MARC TEÒRIC DE REFERÈNCIA PER A LA SEVA
INTEGRACIÓ EN CONTEXTOS EDUCATIUS

AMB LA COL·LABORACIÓ DE:

Coordinat per **Guillermo Aguado** amb la participació de **Mª Dolores Morillas**, **Alicia de Blas**, **Encina Villanueva**, **Justina Sánchez**, **Tatiana San Millán**, **Joly Navarro** i **Mar Palacios**.

Aquesta publicació ha estat realitzada amb el suport financer de l'Agència Catalana de Cooperació Internacional per al Desenvolupament (AECID) en el marc del conveni "Proposta socioeducativa per a la transformació social: Educació per al Desenvolupament i la Ciutadania Global des d'un enfocament de drets i de gènere". El seu contingut és responsabilitat exclusiva d'InteRed i no reflecteix necessàriament l'opinió de l'AECID.

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Presentació	4
1.2. Posicionament institucional	5
1.3. L'Educació per al Desenvolupament i la Ciutadania Global, una opció educativa en temps de globalització	7

2. MARC TEÒRIC DE REFERÈNCIA

2.1. Concepte d'Educació per al Desenvolupament	9
2.1.1. Definicions	9
2.1.2. Evolució	11
2.2 Enfocaments que conformen el marc de l'Educació per al Desenvolupament i la Ciutadania Global (EpDCG)	15
2.2.1 Enfocament de Gènere i Coeducació	15
2.2.2 Enfocament de Drets	16
2.2.3 Enfocament socioeducatiu	
El moviment socioeducatiu en una pedagogia transformadora	18
2.2.4 Altres enfocaments que fan de l'EpDCG un marc polièdric	21
2.3. Objectius de l'EpDCG	22
2.4. Les competències en l'EpDCG	23
2.5. Continguts de l'EpDCG	25
2.6. Metodologia de l'EpDCG	26
2.7. Implementació de l'Educació per al Desenvolupament i la Ciutadania Global (EpDCG) en un centre educatiu	30
2.7.1. Paper de l'EpDCG en el sistema educatiu formal	30
2.7.2. Processos i estructures en els centres educatius	31
2.7.3. La investigació i la formació de la Comunitat Educativa	32

3. INDICADORS DE BONES PRÀCTIQUES D'UN CENTRE QUE INTEGRI L'EpDCG COM A ENFOCAMENT GLOBAL

3.1. Concepte de l'Educació per al Desenvolupament (EpD) i la seva inclusió en el Projecte Educatiu de Centre (PEC).	33
3.2. Estructures i processos en el centre educatiu	34
3.3. Projectes Curriculars i Programacions Didàctiques	36
3.4. Les metodologies. Projectes, activitats i tasques.	37

4. BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

39

1. INTRODUCCIÓ

1.1. PRESENTACIÓ

InteRed és una ONG per al Desenvolupament promoguda per la Institució Teresiana per impulsar, des de la societat civil, una xarxa d'intercanvi i solidaritat entre grups socials, pobles i cultures. Té com a objectiu transformar la realitat socioeconòmica actual generadora d'injustícia i lluitar contra la pobresa, les desigualtats i l'exclusió. Treballa mitjançant processos socioeducatius des d'un enfocament de drets humans i de gènere.

Desenvolupa des de l'àmbit de l'Educació per al desenvolupament (en endavant EpD) un ampli ventall de propostes en diversos contextos educatius (formals, no-formals i informals).

Actualment, entre altres accions, dur a terme un Conveni amb l'Agència Espanyola de Cooperació Internacional i Desenvolupament (AECID) per contribuir a l'enfortiment de les capacitats de les Comunitats Educatives en la promoció d'una ciutadania global, crítica, responsable i compromesa amb un desenvolupament humà i sostenible que inclou el ple compliment dels Drets Humans.

Amb aquesta finalitat, es proposa treballar el que es coneix com *Educació per al Desenvolupament i la Ciutadania Global* (EpDCG) amb els diferents col·lectius de la Comunitat *Educativa*: professorat,

alumnat, famílies, personal d'administració i serveis (PAS) i altres col·laboradors/es institucionals, per tal que es converteixi en un enfocament global que impregni la cultura, les polítiques i les pràctiques dels centres educatius.

Aquest document aporta un marc teòric de referència per acompanyar els processos i accions d'integració de l'EpDCG com a enfocament integral dels Projectes Educatius dels Centres.

Per aquesta raó, la justificació del present document ha partit del posicionament institucional d'InteRed i de documents que, en aquests moments, formen part del consens acadèmic en matèria d'EpD. Es tracta de:

- Estratègia d'educació per al desenvolupament de la Cooperació Espanyola.¹
- Estratègia d'Educació per al Desenvolupament de la Coordinadora d'Organitzacions No Governamentals de Desenvolupament (ONGD).²
- Posicionament sobre Educació per al Desenvolupament i la Ciutadania Global de les ONGD de la Federació d'ONGD de la Comunitat de Madrid (FONGDCAM).³
- Actes del III Congrés d'Educació per al Desenvolupament.⁴

¹ Ortega, M.L. (2007): *Estrategia de Educación para el Desarrollo de la Cooperación Española*. Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación. En: http://www.maec.es/es/MenuPpal/CooperacionInternacional/Publicacionesydocumentacion/Documents/DES_Educación_para_el_Desarrollo.pdf

² CONGDE (2004): *Educación para el Desarrollo. Una estrategia de cooperación imprescindible*. Equipo de Educación para el Desarrollo de la Coordinadora Española de ONGs para el Desarrollo. En: http://autonomicas.congde.org/documentos/54_1.pdf

³ FONGDCAM (2008): *El Cuadrado de la Educación para el Desarrollo y la Ciudadanía Global*. En: <http://fongdcam.org/wp-content/uploads/2011/03/cuadrado.pdf>

⁴ Celorio, G. y López, A. –comp.– (2007): *Actas del III Congreso de Educación para el Desarrollo. La Educación transformadora ante los desafíos de la globalización*. Ed. Hegoa. En: http://biblioteca.hegoa.ehu.es/system/ebooks/16449/original/Actas_del_III_Congreso_ED.pdf

1.2. POSICIONAMENT INSTITUCIONAL

A InteRed entenem que l'Educació per al Desenvolupament i la Ciutadania Global és *un **procés socioeducatiu** continuat que promou una **ciutadania global crítica, responsable i compromesa**, a nivell personal i col·lectiu, amb la transformació de la realitat local i global per construir un món més just, més equitatiu i més respectuós amb la **diversitat** i amb el **medi ambient**, on totes les persones puguem desenvolupar-nos **lliure i satisfactoriament**.*

Si analitzem en detall el contingut d'aquesta definició, veiem que:

“... és un procés...” La idea de procés indica que es tracta d'un treball permanent en el temps, a curt, mitjà i llarg termini. Amb la idea de procés es posa de manifest també la importància que té la pràctica educativa alliberadora com a part de l'aprenentatge. El procés educatiu per a una ciutadania global suposa una praxis de participació i d'inclusió en què les persones poden experimentar i copsar el que significa la transformació de la realitat que procurem promoure. En aquest sentit, en l'Educació per al Desenvolupament, el procés ha de ser una anticipació del resultat que es vol aconseguir.

“...socioeducatiu...” Entenem que les accions d'Educació per al Desenvolupament es duen a terme tant en espais d'educació

formal com en espais d'educació no-formal i informal i concebem l'educació com a praxis de llibertat i no com a simple transmissió de coneixements. L'Educació per al Desenvolupament és un exercici crític de lectura de la realitat que ens porta al compromís social amb aquesta mateixa realitat que analitzem. Partim del fet que existeix una continuïtat entre els tipus de persones que volem formar, els processos i experiències que promovem i les societats que ajudem a construir. En aquest exercici crític de lectura i anàlisi de la realitat encaminat al compromís, és on ens anem fent persones que, com solia repetir Ignacio Ellacuría, “se hacen cargo” de la realitat i que “cargan con ella”.

“... ciutadania global crítica, responsable...” El terme ciutadania fa referència a subjectes de drets, amb criteris d'anàlisi crítics i constructius; persones que entenen la solidaritat com corresponsabilitat. Vandana Shiva, senyalava en el seu llibre *Manifiesto para una democracia de la tierra*⁵ “tots som membres de la família de la terra i estem interconnectats a través de la fràgil xarxa de la vida del planeta”. Això requereix que tots i totes tinguem una consciència planetària en la que promoure la vida i que la seva sostenibilitat es converteixi en un objectiu col·lectiu. La ciutadania global implica l'empoderament i la inclusió de totes les persones per a una veritable participació en la promoció de la justícia i la lluita contra la pobresa.

“...compromesa a nivell personal i col·lectiu en la transformació de la realitat local i global...” És una educació

⁵ Shiva, V. (2006): “*Manifiesto para una democracia de la tierra*”. Paidós Ibérica.

orientada al compromís i a l'acció. Entenem que, com expressa Vandana Shiva en l'obra citada: "Atès que vivim en un món interconnectat, els canvis a nivell local tenen implicacions globals i els canvis a nivell global tenen repercussió en les economies, les cultures i les democràcies locals". Coneixem el poder transformador de les petites coses. Hi ha canvis profunds que s'anuncien tímidament a les realitats locals. També sabem que són necessaris els canvis estructurals que han d'alliberar les economies, les democràcies i les cultures per tal que puguin ser economies, democràcies i cultures de vida. Per aquesta raó, les nostres accions van destinades tant a les persones com a les estructures. Les nostres accions no poden deixar de ser polítiques si volen ser realment transformadores.

"... Per construir un món diferent, més just, equitatiu i respectuós amb la diversitat i amb el medi ambient..." La utopia d'un món diferent és l'esperança que ens impulsa a tirar endavant. Els canvis en el model hegemònic i patriarcal dominant pretenen la construcció d'una alternativa

al sistema-món actual en què es visquin els valors de justícia social, igualtat (de gènere, cultural, socioeconòmica, d'edat, de les persones amb capacitats diferents, etc.), respecte per al medi ambient i a la diversitat. I malgrat que encara falta molt per aconseguir-ho, trobem en l'actualitat propostes i estils de vida que segueixen aquesta línia. L'Educació per al Desenvolupament promou una alternativa viable. No és un somni impossible, sinó la realització d'una esperança compartida.

"... on totes les persones puguem desenvolupar-nos lliure i satisfactòriament" La solidaritat no és tan sols una responsabilitat i un compromís ineludible, sinó -en paraules de Luís Aranguren- una alternativa de vida "humilment feliç". L'Educació per al desenvolupament ha de ser capaç d'il·lusionar i de generar canvis en la vida de les persones destinatàries de les nostres accions, i d'ampliar el ventall d'opcions per tal que totes i tots tinguem possibilitats d'exercir els nostres drets en llibertat.

FOTO INTERED

1.3. L'EDUCACIÓ PER AL DESENVOLUPAMENT I LA CIUTADANIA GLOBAL, UNA OPCIÓ EDUCATIVA EN TEMPS DE GLOBALITZACIÓ.

La globalització és una expressió que se'n ha fet familiar tant en la cultura quotidiana, com en les estratègies específiques de la política, economia, sociologia, ètica, ecologia, etc. El món se'n ha fet proper i en això hi han contribuït els avenços científics i tecnològics de la informació, la comunicació i l'aeronàutica. La mobilitat social és també un símbol d'aquests temps. Viatgem d'un lloc a l'altre, de vegades amb la curiositat de conèixer llocs i cultures diferents i d'altres, buscant solucions a problemes de subsistència. Les migracions són una evidència molt visible d'aquest fenomen.

La globalització té moltes cares. Una d'elles, dissenyada per les lleis del mercat, està provocant greus injustícies. La globalització econòmica fa que les decisions fonamentals les prenguin els grups econòmics i financers transnacionals; cosa que implica una disminució de la democràcia participativa i l'augment de la bretxa Nord-Sud en tots els aspectes de la vida quotidiana.

Hi ha una altra cara, amb trets humans, que una visió global del món ens està fent descobrir: diverses comunitats i cultures del món, cada una d'elles amb trets característics i formes d'organització pròpies. Gràcies a l'apropament a aquests diferents grups humans i gràcies també a les migra-

cions estem descobrint la multiculturalitat i el repte de la interculturalitat.

La globalització cultural és ambivalent: la de la comunicació permet una major i més ràpida presència en el món i, tot i així, es tradueix en un major anonimament de les persones i col·lectius. En la producció de sentit existeix un corrent que es mou des de l'estandardització de les cultures i estils de vida fins al reconeixement de diferents cultures en el món. Al mateix temps, convé assenyalar els grups amb una afirmació d'identitat (econòmica, cultural, nacional, religiosa, etc.) tan forta que generen exclusions i noves formes de violència. La globalització cultural també afecta a les diferents maneres d'exercir la ciutadania i a la construcció de les identitats dels subjectes.

Una altra cara de la globalització és l'ecològica o mediambiental. Aquesta cara implica la degradació i/o esgotament de tot tipus de recursos, la pèrdua de biodiversitat, l'expansió urbana amb el conseqüent resultat de l'augment de la vulnerabilitat davant de desastres naturals, la crisi energètica, els canvis en el clima, etc. La sostenibilitat dels recursos és un problema important i qüestiona el model de desenvolupament imperant.

La globalització també està fent molt visibles els fenòmens de l'exclusió, la fam al món, les desigualtats, els greuges contra la dignitat humana, la manca de reconeixement dels Drets Humans de tots i totes, els conflictes armats en molts països. Aquests fets ens inciten a preguntar-nos sobre les causes que els provoquen i la inquietud ètica que ens porta al compromís per a la justícia. També es planteja la necessitat de revisar el concepte de desenvolupament i el que aquest enfocament implica.

Quan aprofundim en qualsevol d'aquests temes amb rigor i honestat, amb l'ajuda de la informació i la formació, aflora en les nostres consciències el desig d'unir al compromís que implica la ciutadania local, molt lligada amb els interessos i necessitats properes, el compromís responsable que implica la ciutadania global, el lloc en què les necessitats i el clam de tots

els éssers humans tenen cabuda. Hi ha una relació dialèctica entre la ciutadania local i la ciutadania global tenint en compte que el que succeeix a qualsevol lloc del món té repercussions en altres llocs.

Ens trobem davant d'un repte per a l'educació: ja no és suficient mirar el context sociocultural des d'una educació transformadora sinó que és necessari incorporar als processos educatius una visió del món global i preparar l'alumnat per actuar amb la responsabilitat i el compromís que implica la ciutadania global en el dia a dia. Ens introduïm de ple en el significat de l'Educació per al Desenvolupament i la Ciutadania Global, en les coordenades del moment present i com instituir-lo en l'àmbit de l'educació formal. La interacció amb les Organitzacions no Governamentals de Desenvolupament pot ser una gran ajuda.

FOTO INTERED

2. MARC TEÒRIC DE REFERÈNCIA

2.1. CONCEPTE D'EDUCACIÓ PER AL DESENVOLUPAMENT

2.1.1. Definicions

La **idea** d'Educació per al Desenvolupament (EpD) és un concepte viu i dinàmic:

- **Viu** perquè va néixer a mitjans del segle XX, juntament amb l'Educació per a la Cooperació Internacional i la Pau, i ha anat madurant durant aquest temps i, en l'horitzó utòpic, desitgem desaparègui amb aquest nom per tal que tot hom entengui que l'educació, o serveix per a un desenvolupament cada vegada més humà i sostenible, o no és autèntica educació.
- **Dinàmic** perquè està en constant revisió per tal d'aconseguir que respongui a la canviant realitat social, econòmica i política. Progressivament es va enriquint amb les contribucions i interrogants que li arriben dels moviments socials, tant de les seves avantguardes teòriques com de la seva praxi.

En aquest sentit, prenem com a referent per aquest marc, el posicionament d'InteRed que hem presentat a la Introducció i que està en plena sintonia amb la proposta de l'AECID⁶, que defineix l'EpD com a “procés educatiu constant dirigit,

mitjançant els coneixements, actituds i valors, a promoure una ciutadania global, generadora d'una cultura de solidaritat, compromesa amb la lluita contra la pobresa i l'exclusió així com a la promoció del desenvolupament humà i sostenible”.

Aquest principi es sosté, per a la seva aplicació afectiva, en “una metodologia holística d'aprenentatge que facilita l'aprenentatge de les interconnexions entre les diferents àrees de coneixement, entre l'individu, les comunitats i el món”.

El consens de les ONG de Desenvolupament complementa aquesta definició i queda recollit per la Coordinadora⁷ al definir l'EpD com:

- *un procés per generar consciències crítiques,*
- *fer a cada persona responsable i activa (compromesa),*
- *a fi de **construir una nova societat** civil, tant al Nord com al Sud, compromesa amb la solidaritat, entesa com:*
- ***corresponsabilitat** –en el desenvolupament hi estem tots embarcats, ja no hi ha fronteres ni distàncies geogràfiques-,*

⁶ Ortega, M.L. (2007): *Estrategia de Educación para el Desarrollo de la Cooperación Española. Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación*. En: <http://www.maec.es/es/MenuPpal/CooperacionInternacional/Publicacionesydocumentacion/Documents/DES%20Educaci%C3%B3n%20para%20el%20Desarrollo.pdf>

⁷ CONGDE (2004): *Educación para el Desarrollo. Una estrategia de cooperación imprescindible*. Equipo de Educación para el Desarrollo de la Coordinadora Española de ONGs para el Desarrollo. En: http://autonomicas.congde.org/documentos/54_1.pdf

◦ **i participativa**, on les seves demandes, necessitats, preocupacions i anàlisis es tinguin en compte a l'hora de prendre decisions polítiques, econòmiques i socials.

També ens sembla pertinent recollir aquí, per ajudar a clarificar, el quadre proposat per la Federació d'ONGD de la Comunitat de Madrid⁸ per discriminar el que sí que és i el que no és l'Educació per al Desenvolupament:

L'EDUCACIÓ PER AL DESENVOLUPAMENT	
ÉS	NO ÉS
Un procés continuat	Un contingut o una acció aïllada
Transformadora i crítica	Estabilitzadora
Tant al Nord com al Sud, en ambdues direccions	Per llocs concrets, unidireccional, del Nord al Sud
Dialèctica	Fixa
Compromesa, política i no neutral	Col·laboracionista, neutral
Una opció educativa transversal i integral	Només una assignatura
Per a tota la societat	Només per a especialistes en Educació
Per a l'Educació formal, no-formal i informal	Només per a l'Educació formal
Una prioritat en els plans de Cooperació	Un aspecte més en els plans de Cooperació
Un aspecte que els poders públics han d'estimular i donar-ne exemple quotidià	Un aspecte que els poders públics veuen positivament
Un aspecte que necessita la formació continuada del professorat i dels actors implicats	Un aspecte que deixem en mans d'especialistes
Inclusiva, multicultural i diversa	La imposició d'un suposat model de desenvolupament
Per generar propostes i solucions	Només per estudiar problemes i sensibilitzar
Un aprenentatge de la resolució de conflictes a través de mitjans pacífics	Un aprenentatge de la supervivència social
Una opció que considera que "un altre món és possible" i aposta per a la utopia com a valor educatiu	Una opció per contenir la conflictivitat social

⁸FONGDCAM (2008): *El Cuadrado de la Educación para el Desarrollo y la Ciudadanía Global*. En: <http://fongdcam.org/wp-content/uploads/2011/03/cuadrado.pdf>

2.1.2. Evolució

Tal com assenyalàvem anteriorment, l'Educació per al Desenvolupament ha madurat molt des dels seus orígens fins a l'actualitat, passant per les anomenades “cinc generacions”. La seva evolució ha estat condicionada per les diferents maneres d'entendre el desenvolupament (i el mal anomenat “subdesenvolupament”) al llarg del temps, cosa que ha donat lloc a unes estratègies d'acció, a uns valors, actituds i procediments característics i diferents en cada moment. No hi ha uniformitat completa amb referència al nombre de generacions ni a les seves denominacions, però sí respecte als conceptes generals.

Cada nova generació qüestiona l'anterior aportant punts de vista i perspectives que no s'han tingut en consideració. Això suposa, en algunes ocasions, desmuntar plantejaments que resulten obsolets, i en altres, mantenir elements que són actuals incorporant nous aspectes que complementen l'anterior. Els diferents models conviuen en el temps, fins a donar lloc a la consolidació de l'actual cinquena generació i deixant de banda, també de forma progressiva, la primera, encara que en l'anàlisi profund de molts projectes de cooperació, més enllà del llenguatge d'última generació que els defineixen resten accions pròpies de generacions anteriors.

a) Primera generació: enfocament caritatiu-assistencial.

- Apareix a mitjans del segle XX (anys quaranta-cinquanta). *La seva referència* és l'assistencialisme o la beneficència. El concepte de “subdesenvolupament” s'entén com un retràs fruit d'unes situacions “excepcionals” (desastres, guerres, fam, etc.) que aturen el desenvolupament

normal d'una societat. La seva idea central era “solucionar els problemes” partint d'una òptica paternalista de salvadors i salvats.

- *L'EpD d'aquesta generació* es limitava a promoure campanyes de recaptació de fons per tal de solucionar emergències. S'estableix, per tant, una relació de “benefactors i víctimes” entre els actors.

b) Segona generació: de desenvolupament

- Neix els anys seixanta. *La seva referència* és el Desenvolupament, fonamentat en un “progrés indefinit” basat en el progrés continuat de la ciència, la tècnica i l'economia. El camí del desenvolupament és la industrialització i el tipus de cooperació del “Primer Món” amb el “Tercer Món” consisteix en exportar tecnologia per tal de crear indústries que aportarien el progrés econòmic i el benestar de tots els països.

- *L'EpD d'aquesta generació* es caracteritza per la sensibilització davant els endarreriments, les catàstrofes, la fam, les epidèmies, etc., dels pobles “subdesenvolupats” amb l'objectiu de recaptar fons per als projectes de cooperació.

S'apel·la a la caritat i es manté l'imaginari occidental que els “pobres” estan immersos en una cultura primitiva que els impedeix el desenvolupament i cal treure'ls d'aquesta situació exportant unidireccionalment coneixements. S'estableix també una relació de “salvadors i salvats”.

c) Tercera generació: crítica i solidària

- *Sorgeix* als anys setanta. *La seva referència* és la teoria de la dependència, en la qual, la comprensió de “desenvolupament/subdesenvolupament” es realitza des d'un enfocament crític que desemmascara i denuncia el sistema injust

que incrementa la riquesa d'uns països a costa de l'empobriment dels altres.

- El judici crític encara no s'aplica a altres facetes del desenvolupament com la producció massiva, la multiplicació de la indústria, la concentració de la població en grans ciutats, l'abandonament de la vida rural, de la producció a petita escala i de l'artesania, etc.

Així, la cooperació consisteix en transferències econòmiques i tècniques per ajudar en situacions de catàstrofes naturals, socials, polítiques i econòmiques. S'abandona la idea de *l'assistència* i es van adoptant estratègies de *col·laboració solidària* amb les comunitats locals que pateixen aquests problemes.

- *L'EpD d'aquesta generació* es caracteritza per la unió de la denúncia a la sensibilització. A la pregunta *què està passant s'uneix per què està passant*. Es ressalta la idea que qui rep l'ajuda és el subjecte i les comunitats ("oprimides") que participen en els projectes del seu desenvolupament, encara que a nivell secundari perquè encara es manté el protagonisme *d'Occident* ("opressors") en la cooperació.

En aquest període es subratllen la funció transformadora de l'educació formal i la importància de la formació de la societat civil del Nord.

d) Quarta generació: per al desenvolupament humà i sostenible

- *Sorgeix* a mitjans dels anys vuitanta. S'inicia amb la referència a la teoria de *Desenvolupament Humà* i es completa amb la del *Desenvolupament Sostenible*, també denominat sustentable. Es denuncia com a inviable el model industrial que esgota els recursos naturals i que és insolidari amb les generacions

futures que hauran de viure en un món degradat. Es destaca la importància de les persones i de les cultures i decreix la credibilitat dels indicadors macroeconòmics. S'atén a la marginació dels grups més vulnerables i al reconeixement dels Drets Humans de totes les persones allà on visquin. També s'atén a la diversitat cultural que es veu amenaçada per la imposició d'un pensament únic que uniformitza els criteris, els gustos, els costums, etc. Així, la cooperació comença a entendre's amb doble direcció: Nord-Sud i Sud-Nord. Com a alternativa a la *globalització econòmica*, que exclou, es potencia la *globalització de la solidaritat*.

- *L'EpD d'aquesta generació* uneix, a la sensibilització i a la denúncia, el qüestionament del model industrial i les seves conseqüències perverses. Incorpora nous temes: la diversitat cultural, la qüestió de gènere, la pau, els Drets Humans, les migracions, el medi ambient, els conflictes armats, etc. Es concep com a procés educatiu permanent que ajuda a la comprensió de les interrelacions Nord-Sud, promou valors i actituds relacionats amb la solidaritat i la justícia social i ofereix vies d'acció per aconseguir un desenvolupament humà i sostenible, prioritzant la pressió social per al canvi. Planteja críticament qüestions com la privatització de l'aigua, la salut, l'educació (etc.) i destaca la dimensió política dels problemes i de les solucions, ressaltant la importància de la militància i l'organització per aconseguir els canvis que es pretenen.

e) Cinquena generació: per a la ciutadania global

- *Sorgeix* en la última dècada del segle XX: *La seva referència* és la teoria de la Ciutadania *Universal*. Parteix de la constatació que la crisi de desenvolupament no és un problema dels països menys desenvolupats, sinó que és

FOTO INTERED

global i afecta al conjunt del planeta. A part de la pobresa a què es veuen sotmeses tres quartes parts de la població, hem d'enfrontar-nos a la crisi de "l'estat del benestar" en el món industrialitzat. Es constata que el sistema fa aigües davant d'un procés de globalització accelerat, que s'evidencia, entre altres senyals, per la crisi ambiental, l'econòmica i la de drets humans de tipus polítics, socials, de les dones, culturals, econòmics, ambientals, etc. Un procés de globalització que ha dotat d'un enorme poder al mercat i que l'ha restat als Estats i, sobretot, a la societat civil. El desenvolupament del mercat s'ha convertit en un fi en si mateix del procés de globalització i ha pres la capacitat de participació en la presa de decisions a la major part de la població mundial.

● *L'EpD d'aquesta generació* es transforma en una Educació per a la *Ciutadania Global*, que desenvolupa al mateix temps la seva dimensió individual i social, és a dir, que s'empeny a la cerca

d'una vida feliç per a la persona i, al mateix temps, contribueix a l'enfortiment d'un model de vida social, just, participatiu i democràtic. L'empeny és, tant al Nord com al Sud, formar persones ciutadanes que lluitin per als drets de primera i segona generació i, al mateix temps, que reconegui la diferència i lluiti per aquesta com a factor d'enriquiment mutu i de progrés. És la formació d'una ciutadania activa que sigui capaç de respondre als reptes que planteja la societat de la diferència.

Aquest model de ciutadania requereix accions pedagògiques que mirin a la persona de manera integradora - intel·ligència, voluntat, espiritualitat- i parteix de la convicció que la construcció personal es realitza en la interacció amb els altres. La tasca pedagògica reclama:

<i>Dimensions de l'EpDCG ⁹</i>	<i>Capacitats que reclamen aquestes dimensions</i>
<i>Aprendre a ser en una societat complexa. (dimensió personal)</i>	• La capacitat de construcció de la(es) pròpia(es) identitat(s) reconeixent la dignitat i el valor de cada persona i de totes les persones. • La capacitat per prendre decisions responsables des d'un enfocament de Drets Humans. • La capacitat de superar el nivell subjectiu dels sentiments i construir de forma compartida i dialògica, principis ètics amb pretensió d'universalitat
<i>Aprendre a conviure en una societat amb conflictes (dimensió social)</i>	• La capacitat de crear condicions que ajudin a reconèixer i valorar la diversitat. • La capacitat de generar una cultura de pau, que mantingui actituds no violentes, de cooperació i diàleg. • La capacitat de gestionar problemes i de regular conflictes de forma democràtica.
<i>Aprendre a conèixer en una societat planetària (dimensió sistèmica)</i>	• La capacitat per reconèixer i sensibilitzar-se amb els problemes i conflictes ètics del nostre entorn en tota la seva complexitat. • La capacitat de contrastar de manera crítica i sistemàtica les fonts de coneixement. • La capacitat de relacionar esdeveniments i d'explorar camins diversos per abordar un mateix problema.
<i>Aprendre a actuar en una societat en canvi (dimensió espacial-temporal)</i>	• La capacitat d'una participació crítica i creativa com a ciutadans actius i èticament responsables. • La capacitat de comprometre's en accions concretes amb motivació i optimisme. • La capacitat de protegir i millorar, des d'una solidaritat sincrònica i diacrònica, el patrimoni social, cultural i natural de la humanitat.

⁹ Aquestes dimensions recullen les propostes en els Pilars de l'Educació per al s.XX, per l'informe de la UNESCO en: Delors, J. –coord- (1996): *La Educación encierra un tesoro*. Ed. Santillana-UNESCO. Compendio en: http://www.unesco.org/education/pdf/DELORS_S.PDF

2.2. ENFOCAMENTS QUE CONFORMEN EL MARC DE L'EDUCACIÓ PER AL DESENVOLUPAMENT DE LA CIUTADANIA GLOBAL (EpDCG)

2.2.1 Enfocament de Gènere i Coeducació¹⁰

• *Enfocament de Gènere*

Si per gènere s'entén la manera en què la societat defineix què és un home i una dona, i que per tant és diferent del sexe (fet biològic), s'entén que el gènere es construeix social i culturalment, amb la qual cosa pot canviar al llarg del temps i d'una cultura a una altra, de manera que pot ser modificable.

En aquesta perspectiva, la mirada o enfocament de gènere és aquella que té en compte les diferències i les desigualtats entre homes i dones existents a la realitat. És a dir, observa la manera en què el gènere pot afectar a la vida i a les oportunitats de les persones per resoldre els seus problemes i dificultats.

L'enfocament ajuda a ser conscients de les diferents perspectives i també a facilitar, a través de l'empoderament, mecanismes per augmentar les capacitats, l'autoestima de gènere, l'autonomia i el poder de decisió sobre les seves vides en els àmbits públics i privats i en tots els espais de participació social, política, econòmica i cultural.

• *Coeducació*

Entenem la coeducació com a model educatiu que, partint de la necessitat de conviure, de posar en relació i de promoure el respecte, la col·laboració i la solidaritat entre dones i homes, proposa que totes les persones siguin formades en un sistema de valors, comportaments, normes i expectatives no jerarquitzat en funció del sexe i, a la vegada, educar-les valorant les seves diferències individuals i qualitats personals.

Per a això, la primera gran demanda va ser el reconeixement del dret de les dones a accedir a l'educació, un dret que va ser molt qüestionat en el segle XIX tant en el seu reconeixement com en la seva aplicació. Amb aquest primer accés a l'educació s'instaura una escola segregada, amb uns objectius i amb uns continguts molt diferents per a elles i per a ells, que a Espanya durarà gran part del segle XX. Només a finals es generalitza una educació mixta, on es comparteixen espais però, els objectius i continguts que es prioritzen són els anteriorment considerats masculins i, per tant, es mantenen molts estereotips i condicionaments per a noies i nois. Així, fins arribar a l'actualitat, a un horitzó de coeducació per al qual encara queda molt per recórrer. Es vol aconseguir una escola que

¹⁰ Extret del posicionament d'EpDCG d'InteRed i de la publicació Villanueva, E. (2011) "Los pinceles de Artemisa". Interred.

reconegui els sabers i destreses pròpies d'allò tradicionalment femení i on es reconegui la diversitat com a riquesa, atenent a les diferències de manera equitativa.

Apostem per parlar de coeducació en front a Educació per a la Igualtat, ja que des d'allà correm el perill d'anul·lar les diversitats per afavorir persones "neutres" com a conseqüència d'una cerca de la igualtat d'oportunitats i de l'alliberació dels estereotips. Com hem apuntat, per a la construcció de la pròpia identitat tan important és la presa de consciència dels elements d'igualtat (per exemple, en quant a les oportunitats d'accés als béns físics i socials, o a la presa de decisions, o a les característiques compartides en el que es consideri el seu grup d'iguals) com ser conscients dels elements de diferència (per exemple, en quant a la individualització, la llibertat d'elecció, el descobriment del propi cos...).

A l'hora d'aplicar un enfocament de gènere, a més de l'estudi teòric de la història de l'educació i de la proposta coeducativa, és nuclear la revisió de les pròpies pràctiques i estructures educatives, especialment a través de l'anàlisi de com es reproduïx i s'ensenya a les escoles la desigualtat de gènere. Per a això s'ha d'analitzar detalladament el currículum explícit i el currículum ocult. El currículum explícit, que és el conjunt de coneixements ensenyats i apresos al llarg d'un període acadèmic, està reglat, és prescriptiu i es planifica; i el currículum ocult és tot allò que s'aprèn sense que aquells que participen en el procés educatiu siguin conscients ni de la seva transmissió ni dels seus efectes, no està planificat ni reglat. Ambdós han de ser àmbits fonamentals d'anàlisi, sent

conscients que el segon és el més significatiu a causa de la dificultat en veure'l i per l'impacte que tenen en l'alumnat aquestes normes, actituds, expectatives, creences i pràctiques que es desenvolupen en el dia a dia d'un centre educatiu.

2.2.2 Enfocament de Drets.¹¹

L'Enfocament Basat en Drets Humans (EBDH) vincula el concepte de desenvolupament amb el ple compliment dels Drets Humans (DDHH)- incloent l'anomenada 3a generació de drets o Drets de la Solidaritat – en tots els àmbits i per a totes les persones. Es constitueix així un "sistema de Drets Humans" que s'inclou a la Declaració Universal juntament amb els principis, valors i normes que s'han anat desenvolupant amb posterioritat.

En Educació per al Desenvolupament (EpD) els Drets Humans deixen de ser un contingut específic a tractar, i passen a ser l'element nuclear de la quinta generació: l'EpDCG. Els continguts no es refereixen principalment a les necessitats econòmiques i socials (pròpies o de comunitats empobrides), sinó que inclouen de la mateixa forma les llibertats civils i polítiques (de totes les persones i grups). D'aquesta manera, des de l'educació s'aporta potència i legitimitat a la lluita per al desenvolupament humà, ja que explicita la facultat de la persona a rebre ajut d'altres en defensa de les seves llibertats, un ajut que pot anar des de la garantia que les altres no li posaran traves fins a l'exigència d'accions positives de recolzament i facilitació.

¹¹ Basat en el document d'Alicia de Blas (2011) "La Educación para el Desarrollo i el Enfoque Basado en Derechos Humanos". Interred.

Els DDHH exigeixen l'obligació ineludible d'actuar per a aquells que poden facilitar o enfortir el desenvolupament. No és una qüestió de voluntat o generositat, sinó de justícia i responsabilitat. A més d'atendre a les mesures, estratègies i deures d'aquells que han de contribuir a la realització de drets determinats, indica aquells que han de rendir comptes per a les deficiències existents en matèria de desenvolupament. Així, el treball de desenvolupament ha anat passant de ser assistencial i basar-se en la perspectiva de necessitats, a ser més transformador i basar-se en el reconeixement de la dignitat humana i la recerca de la justícia. L'EpD contribueix al desenvolupament de les capacitats dels "titulars de drets" per a reclamar els drets que els corresponen.

Els DDHH protegeixen als individus o grups també de les polítiques empreses a favor de l'interès general, fent valer els principis d'universalitat i no discriminació, doncs solen ser els grups més vulnerables i amb menys poder a la societat els més perjudicats per polítiques que, en principi, beneficien a la majoria. Amb aquest enfocament es destaca la promoció dels col·lectius més vulnerables i l'especial responsabilitat de l'Estat en el reconeixement i pràctica dels drets humans de tots i totes. Implica apoderar a la gent perquè prenguin les seves pròpies decisions, per reclamar els seus drets de tenir oportunitats i serveis disponibles.

Com reconeix l'Alt Comissionat de Nacions Unides per als DDHH, la pobresa és el resultat de la falta de poder efectiu i de l'exclusió. La pobresa no és només la falta de béns materials i oportunitats, com el treball, sinó també la falta de béns físics i socials, com la salut, la integritat física, l'absència de por i violència, la identitat cultural, la capacitat per exercir influència

política i la capacitat per viure amb respecte i dignitat. Les violacions dels drets són tant causa com conseqüència de la pobresa.

Una de les aportacions transcendents de l'Enfocament Basat en Drets (EBDH) és la d'identificar els diferents rols que els subjectes públics i privats, individuals i col·lectius ostenten en el seu compliment. Es distingeixen titulars de drets i titulars de deures:

- **Titulars de drets:** Com hem vist, els éssers humans, de manera individual i col·lectiva, deixen de ser considerats subjectes de necessitats per convertir-se en subjectes de drets, amb poder polític, jurídic i social per exigir a l'Estat i a la societat els comportaments i les accions necessàries per al seu exercici i gaudi.

- **Titulars de deures:** Són tots els que tenen la responsabilitat de fer tot allò que estigui a les seves mans per afavorir la plena realització dels drets humans. Això inclou respectar-los, protegir-los, promoure'ls i fer-los efectius. Segons la seva naturalesa es distingeixen:

- **Titulars d'obligacions:** Els Estats són els subjectes prioritaris d'obligacions polítiques, morals i jurídiques en relació al desenvolupament efectiu dels drets humans de les seves ciutadanes i ciutadans.

- **Titulars de responsabilitat:** Les persones individuals, la comunitat, les institucions socials, els agents econòmics, els mitjans de comunicació i, en general, qualsevol agent no estatal, les accions de les quals tenen un impacte directe sobre els drets de les persones.

Una altra clau d'aquest enfocament té a veure amb la construcció de Ciutadania i l'enfortiment de capacitats, doncs la cau-

sa principal de la vulneració dels drets és la falta de capacitats dels titulars de drets per exigir-los. L'EpD desenvolupa aquestes capacitats per mitjà de la responsabilitat, la motivació, el compromís, el lideratge, l'autoritat, l'accés als recursos i al seu control, la comunicació, la presa de decisions i l'aprenentatge.

Incorporar l'EBDH a l'EpD suposa abandonar visions assistencials o neoliberals que identifiquen el desenvolupament amb el creixement econòmic i material i abandonar també la suposada neutralitat o imparcialitat de l'educació. Es tracta d'imposar-se l'obligació de qüestionar, amb rigor, el model de desenvolupament que beneficia a uns grups o societats, vulnerant els drets dels individus, societats i pobles sencers. Incorporar a l'educació aquest enfocament obliga a posicionar-se a favor dels col·lectius més vulnerables, a afavorir l'empoderament dels titulars de dret i a concretar les responsabilitats dels titulars d'obligacions. Aquests, ja siguin públics o privats, amb freqüència trobaran la nostra acció incòmoda, quan no obertament confrontant.

2.2.3 Enfocament socioeducatiu. El moviment socioeducatiu en una pedagogia transformadora¹²

Entenem l'enfocament socioeducatiu com una mirada que posa èmfasi en la capacitat que les persones, els grups i les institucions tenen per transformar la societat, l'educació i les cultures. És un procés d'aplicació d'una pràctica política compromesa amb la humanització de les persones, amb la cerca permanent del bé comú, amb l'exercici

d'una ciutadania corresponsable i una acció audaç, a favor de la inclusió i l'equitat.

En aquesta mateixa línia, el moviment socioeducatiu, mobilitza persones, grups i organitzacions perquè, des d'objectius i interessos comuns, articulin les seves forces, a favor del benestar col·lectiu. Un benestar que requereix educació integral i de qualitat per a tots i totes; que demana una organització social, humana i justa; que necessita cultures solidàries i interdependents; que requereix experiències conscients. El moviment socioeducatiu, trenca la lògica individualista i potencia opcions, sentiments i accions compromeses amb la democratització i la humanització dels sistemes socials, educatius i interculturals, així com de les polítiques que deriven dels mateixos.

Així, una pedagogia que pretengui ser transformadora ha de tenir en compte tres àmbits d'anàlisi, reflexió i acció: El context local i global i les seves perspectives; els desafiaments educatius que sorgeixen en aquests contextos; la implementació dels corrents pedagògics que posen l'accent a la transformació de la realitat, una transformació feta amb criteris i sentit ètic. És una pedagogia destinada a oferir pràctiques educatives que facin mirar críticament la realitat, proposin horitzons de transformació dels contextos, les estructures, els processos i que impliquin a tota la comunitat educativa. Propostes participatives, obertes i flexibles, que busquin sinergies amb altres organitzacions i que donin prioritat a la dignitat de cada persona, als seus drets humans, a la qualitat de vida i a la instauració de la justícia i l'equitat en un món on desigualtat, pobresa i exclusió són factors persistents.

¹² En consonància amb el Consell de Cultura de la Institució Teresiana.

Per a això, aquest enfocament proposa, com a una de les finalitats prioritàries de l'educació, la construcció d'identitats personals conscients de la seva dignitat i de la seva responsabilitat social, la creació de *subjectes socials* compromesos amb la transformació de la realitat, i l'enfortiment d'una ciutadania responsable, tant en l'àmbit local com global.

Les diferents pedagogies transformadores, a les que fem referència en aquest document, comparteixen algunes característiques comunes que un projecte educatiu de centre, amb enfocament socioeducatiu, ha d'integrar:

- **Concebre** els processos educatius situats històricament a *l'aquí i ara* i assumir que l'aprenentatge és un procés sempre contextualitzat.
- **Articular** els aprenentatges a l'escola amb els aprenentatges que es realitzen

en altres contextos socials i afavorir les relacions de les diferents institucions i àmbits que promouen educació formal, no formal i informal.

- **Treballar** d'una manera sistemàtica la teoria i la pràctica. L'experiència ens diu que aprenem millor quan realitzem activitats, investiguem, pensem, ens fem preguntes i busquem solucions; quan es reconeixen i valoren les nostres propostes, quan confrontem les nostres cerques amb els altres i som capaços de dialogar i treballar en equip de forma cooperativa.
- **Afavorir** els processos de construcció de subjectes autònoms, competents, responsables, solidaris, capaços de ser subjectes de drets en l'àmbit personal i col·lectiu i capaços de contribuir al canvi de la societat fent-la més humana i més justa.
- **Emprar** metodologies actives, participatives, personalitzadores, holístiques,

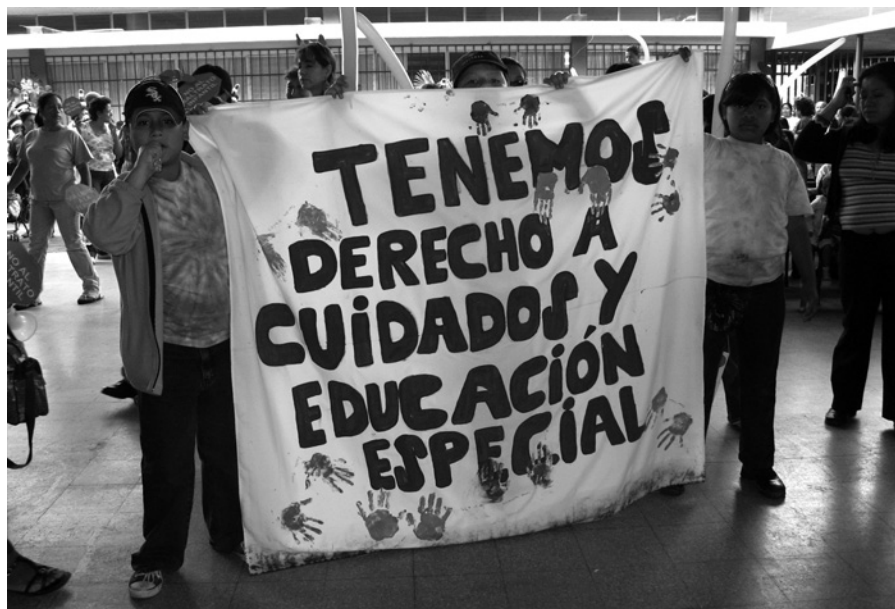

FOTO INTERED

cooperatives, que articulin les dimensions cognitives, afectives, socials, culturals, lúdiques, polítiques i transcendents a l'educació.

- **Promoure** aprenentatges significatius sobre un mateix, sobre els altres, sobre la identitat dels diferents pobles, sobre la vida i el món, sobre el futur construït amb esperança. Aquest aprenentatge ha d'implicar totes les dimensions de l'ésser: intel·lecte, cos, afectivitat, memòria, vivències, dimensió social, interioritat.

L'enfocament socioeducatiu, partir de la realitat implica conèixer les característiques, necessitats, interessos, problemes, experiències de vida, possibilitats i limitacions, característiques del context socioeconòmic i cultural en què es desenvolupen els subjectes i revisar els continguts dels aprenentatges, incorporar les experiències i coneixements previs que es posseeixen, i planejar-los de manera significativa i inclusiva.

Plantejar-se seriosament la construcció d'un moviment socioeducatiu exigeix, actualment, donar passos per enfortir:

- La centralitat de la persona i de la comunitat humana.
- L'exercici d'una ciutadania dinamitzada per un projecte ètic – polític, que prioritza la solidaritat humana, la justícia i la igualtat.
- La vida quotidiana orientada per una espiritualitat que transforma i compromet.
- L'articulació entre dignitat de les persones – nova organització social; educació – societat; democràcia – poder servei; drets humans – desenvolupament sostenible – llibertat.

- La participació social, el diàleg interdisciplinari i la investigació – innovació per al canvi.

- La formació i actualització permanent.

- Els coneixements i aprenentatges de les noves tecnologies amb sentit crític.

Una visió socioeducativa, humanitzadora i transformadora, porta a educar per a una ciutadania que va associada al reconeixement i pràctica dels drets fonamentals de les persones i les comunitats en les que conviuen i una manera de viure basada en la cura de la vida, en el respecte a les altres persones, en l'afirmació de la seva dignitat, en la igualtat de drets de tots i totes, en el reconeixement de la diversitat cultural i religiosa, en l'enfortiment de les estructures democràtiques en l'àmbit polític i en la vida quotidiana. És molt important cuidar els processos i la comunicació horitzontal entre els subjectes involucrats en aquests processos.

2.2.4 Altres enfocaments que fan de l'EpDCG un marc polièdric.

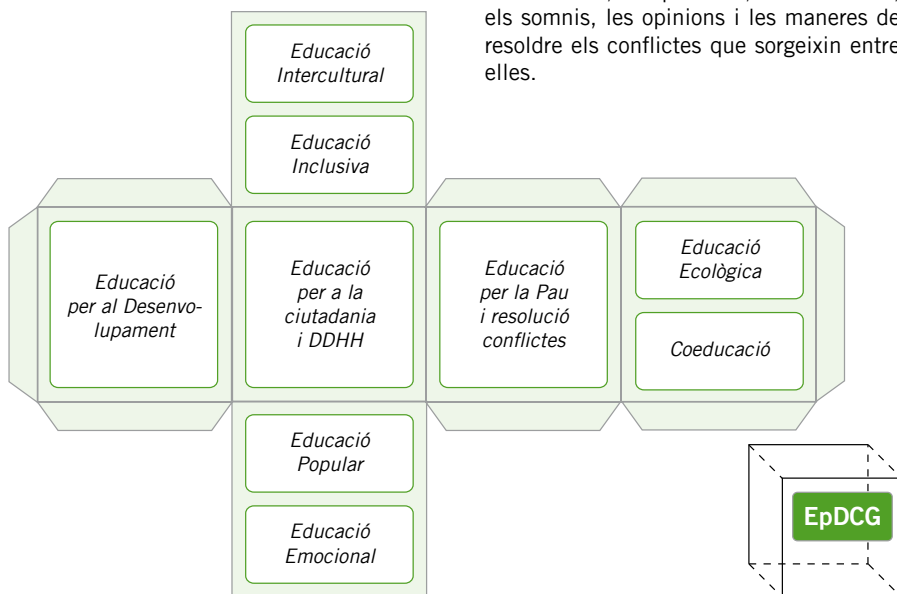
El desenvolupament és un estat present i futur, de ple gaudiment dels drets humans, basat en un tipus d'organització política, social i econòmica que posa la vida, i la seva cura, en el centre. En ell, la diversitat s'entén com a riquesa i participació ciutadana organitzada, basada en la corresponsabilitat i el diàleg, es considera que és la forma en què totes les persones podem participar en la presa de decisions que ens afecten.

En aquesta perspectiva, l'Educació per al Desenvolupament i la Ciutadania Global és una proposta pedagògica complexa que integra el posicionament polític, la construcció conceptual i les eines metodològiques de les propostes transformadores de

la societat. A més dels històrics models de l'Educació en Valors, és indispensable atendre a les riques i variades aportacions de les comunitats educatives del Sud i específicament les llatinoamericanes, punteres en quant a Educació Popular i Educació per a la Ciutadania.

D'aquesta manera, alguns dels enfocaments que conformen el marc polièdric de l'EpDCG tenen noms propis: enfocaments de Pau, Intercultural, Ecològic, de Coeducació, Afectiu-Emocional, Sistemàtica, Popular, per a la Ciutadania, per a la Tendra, etc.

A més a més d'aquests enfocaments, el model global que proposem ha d'estar preparat per incorporar noves cares conforme anem aprenent a mirar la realitat amb nous paradigmes. Haurem de crear processos vius que no exigiran coherència i ens faran revisar continuament les propostes, els objectes, els valors, els conceptes, els mètodes, les paraules, les emocions, els somnis, les opinions i les maneres de resoldre els conflictes que sorgeixen entre elles.

2.3. OBJECTIUS DE L'EDUCACIÓ PER AL DESENVOLUPAMENT I LA CIUTADANIA GLOBAL (EpDCG)

Com hem mencionat al veure l'evolució de l'EpD, actualment s'estan promovent les propostes que aprofundeixen en la 4a i la 5a generació. És a dir, la implementació efectiva de processos d'Educació per al Desenvolupament Humà i Sostenible per mitjà d'una Ciutadania Global, tot això integrat en la que en endavant denominarem Educació per al Desenvolupament i la Ciutadania Global (EpDCG), referint-nos a l'estat actual de l'Educació per al Desenvolupament incloent el que el consens de les ONG rescata de les cinc generacions.

En aquest sentit, els **principis fonamentals** de l'EpDCG són els propis d'una educació en valors basada en els diversos enfocaments que estem reconeixent: l'enfocament de drets humans, el de gènere, l'intercultural, l'inclusiu, l'ecològic, l'holístic, l'afectiu – emocional, el sistèmic, etc. A l'aplicar aquests enfocaments als programes d'educació formal es desenvolupen particularment els objectius i continguts específics de l'educació per al desenvolupament humà i sostenible i de la ciutadania global.

Com a **objectiu general** de l'EpDCG¹³, la CONGDE planteja crear una ciutadania activa, competent, preocupada per als temes col·lectius i que reclami el seu protagonisme en el desenvolupament dels processos socials i polítics. Aquest plantejament ha d'integrar els objectius i eixos temàtics de diferents propostes d'educació (educació per al desenvolupament, la pau, el medi

ambient, la multiculturalitat, el gènere, els drets humans, etc.) i donar-se suport en dos pilars fonamentals: el cognitiu (possibilita el coneixement de la realitat, l'anàlisi, el raonament sobre el que està passant, etc.) i el moral (els valors i virtuts, les actituds i comportaments coherents amb l'objectiu que es pretén). Per això, el coneixement és crucial, però per si mateix no és suficient, requereix una ètica.

Els **objectius específics** incorporen les novetats d'aquest concepte de desenvolupament per a la ciutadania global. Entre d'altres:

- *Facilitar la comprensió* de les relacions que existeixen entre les nostres pròpies vides i les de persones d'altres parts del món.
- *Augmentar el coneixement* sobre les forces econòmiques, socials, polítiques, tant del Nord com del Sud, i les seves relacions, que expliquen i provoquen l'existència de la pobresa, la desigualtat, l'opressió...
- *Desenvolupar valors, actituds i destreses* que augmentin l'autoestima de les persones, i les capaciti per ser més responsables dels seus actes.
- *Fomentar la participació* en propostes de canvi per aconseguir un món més just en el que tant els recursos i els béns com el poder estiguin distribuïts de forma equitativa.
- *Dotar a les persones i als col·lectius* de coneixements, recursos i instruments que els permetin incidir en la realitat per transformar els aspectes negatius.

¹³ Ens referim al posicionament de la CONGDE (Op. Cit.) tant en l'objectiu general com en els específics.

- *Afavorir el desenvolupament humà sostenible* a nivell individual, comunitari, local i internacional.

- *Generar consciències crítiques*, competents per analitzar de manera crítica la seva realitat tant propera com llunyana.

- *Fer que cada persona sigui responsable i activa (compromesa)*, amb l'objectiu de construir una nova societat civil, tant al Nord com al Sud, les demandes, necessitats, preocupacions i anàlisi de les quals es

tinguin en compte a l'hora de la presa de decisions polítiques, econòmiques i socials.

- *Promoure una cultura de solidaritat recíproca* entesa com a corresponsabilitat – en el desenvolupament estem totes i tots embarcats, ja no hi ha fronteres ni distàncies geogràfiques–.

- *Tenir present la contribució del Sud cap al Nord* i situar els exclosos/es com a protagonistes del treball intel·lectual i ètic que realitzem.

2.4. LES COMPETÈNCIES EN L'EDUCACIÓ PER AL DESENVOLUPAMENT I LA CIUTADANIA GLOBAL (EpDCG)

La necessitat de connectar els aprenentatges “formals” amb la vida quotidiana ha comportat la introducció de reformes educatives basades en competències. L'Educació per al Desenvolupament i la Ciutadania Global, si realment vol ser un procés que formi per a una ciutadania crítica i sistèmica, ha d'incloure un marc competencial que permeti:

- L'adquisició de les competències clau que situa a cada persona com a ciutadana en la seva comunitat i en el món.

- El desenvolupament de les competències bàsiques que permeti la connexió real entre l'aprenentatge i la vida.

- La formació necessària dels i les professionals de l'educació per facilitar el context d'aquestes.

Des de l'establiment dels ensenyaments mínims i de les competències bàsiques a la LOE¹⁴, per exercir la ciutadania activa i ser capaç de desenvolupar un aprenentatge al llarg de la vida, s'ha parlat molt del paral·lelisme existent entre la *competència social i ciutadana* i l'Educació per al Desenvolupament i la Ciutadania Global. No hi ha dubte de la capacitat que aquesta última té per vehicular aquesta competència, implementant el seu enfocament i aprofitant l'experiència d'aquests anys.

Tot i així, és un error pensar que l'única aportació que realitza l'EpDCG en la implementació de les competències bàsiques és en el desenvolupament d'aquestes competències social i ciutadana. En realitat, totes les competències bàsiques mantenen relació directa amb l'EpDCG,

¹⁴ Cf. Ley Orgánica 2/2006, de 3 de mayo, de Educación. BOE nº 106 de 4 de mayo de 2006 en: http://www.madrid.org/dat_capital/loe/pdf/loe_boe.pdf

doncs els seus enfocaments comprenen tots els aspectes de la realitat educativa. De fet, com s'ha pogut establir en el quadre anterior, les Competències claus per a la Ciutadania Global¹⁵ que desenvolupa l'Educació per al Desenvolupament són fàcilment relacionables amb les competències bàsiques (encara que aquestes continguin algunes llacunes significatives que s'han de considerar).

I, per suposat, no és possible el desenvolupament de competències en els/les estudiants si els educadors/es i agents socials implicats no adquireixen competències professionals que permetin crear situacions d'aprenentatge adequades. El canvi d'enfocament en cultures, polítiques i pràctiques educatives està lluny de ser aconseguit i, tot i així, és bàsic per a una autèntica metodologia globalitzadora que permeti la introducció de l'EpDCG.

DIMENSIONS COMPETENCIALS	COMPETÈNCIES CLAU PER A LA CIUTADANIA (EpDCG)	COMPETÈNCIES BÀSIQUES	COMPETÈNCIES PROFESSIONALS DELS I LES EDUCADORS/ES
SER I VOLER	Competències personals: ● Autoconeixement ● Emocional i afectiva ● Ètica i espiritual	Autonomia i iniciativa personal	Elaborar i fer evolucionar dispositius de diferenciació
			Conèixer(-se) i augmentar la resiliència
			Afrontar els deures i els dilemes ètics de la professió
RELACIONAR I RELACIONAR-SE	Competències socials: ● Per prendre decisions i participar ● Per gestionar conflictes	Competència social i ciutadana	Implicar i implicar-se en xarxes i comunitats d'aprenentatge
			Treballar en equip i de forma cooperativa
SABER FER	Competències instrumentals: ● Comunicatives i dialògiques ● Per resoldre problemes i gestionar conflictes. ● Metacognitives	Comunicació lingüística	Afavorir la interacció i la capacitat dialògica
		Tractament de la informació i competència digital.	Utilitzar críticament les TIC i les TAC (Tecnologies de l'Aprenentatge i el Coneixement)
		Competència Matemàtica (i de resolució de problemes).	Implicar als estudiants en els problemes de la vida quotidiana.
		Competència per aprendre a aprendre	Organitzar la pròpia formació contínua
SABER	Competències Cognitives: ● Crítica i creativa ● De participació	Competència en el coneixement i la interacció amb el món físic	Analitzar la realitat de forma complexa
		Competència cultural i artística	Organitzar i animar situacions i projectes d'aprenentatge i que integrin la diversitat

¹⁵ Cf. Morillas, M.D. (2006): *Competencias para la Ciudadanía: Reflexión, decisión y acción*. Narcea-MEC. Madrid.

2.5. CONTINGUTS DE L'EpDCG

En coherència amb els objectius proposats i les competències que es pretenen desenvolupar, formulem els continguts següents a partir dels que es desprenen de l'estratègia d'Educació per al Desenvolupament de la Cooperació Espanyola i complementats amb aportacions pròpies i d'altres entitats. Convé remarcar que aquesta proposta de continguts no s'esgota en si mateixa sinó que pot i ha de ser completada amb molts altres continguts des d'una visió sistèmica del currículum:

- Globalització i interdependència.
- Justícia Social i Desenvolupament.
- Diversitat i inclusió.
- Cultura, cultures i interculturalitat.
- Drets Humans.
- Gènere i coeducació.
- Pau i conflictes.
- Habilitats de pensament crític i creatiu.
- Estils de vida i consum sostenibles.
- Participació i democràcia.
- Identitat, identitats i Ciutadania Global.
- Responsabilitat social personal i corporativa.
- Xarxes socials i Educació per al canvi.
- Interacció, habilitats comunicatives i treball cooperatiu.
- Educació socioafectiva i integració de les intel·ligències emocionals.
- Ètica, espiritualitat i valors solidaris.

JERÓNIMO RIVERO

2.6. METODOLOGIA DE L'EpDCG

L'Educació per al Desenvolupament engloba quatre àmbits essencials - sensibilització, formació, investigació i incidència política- que, al mateix temps, es corresponen amb quatre dimensions educatives que configuren la intervenció didàctica de l'EpDCG. Al llarg del procés educatiu s'incideix en unes o altres amb diversa intensitat en funció de l'edat, necessitats i evolució de l'alumnat amb qui treballem.

- **Sensibilització:** es fonamenta en la pedagogia constructivista i fa referència a accions desenvolupades a curt termini, amb la finalitat principal d'induir un vincle afectiu-emocional que permeti que el posterior aprenentatge sigui significatiu. Genera un cert grau d'inquietud que força al canvi de paradigma, a canviar la manera d'entendre la realitat, i amb el que es reforça a modificar les conductes de relació amb el món per pacificar la inquietud generada.

- **Formació:** és una estratègia a mitjà i llarg termini en què, partint del canvi de paradigma que s'ha generat en la sensibilització, es dona forma (com el seu propi nom indica) a un nou model d'entendre la realitat. Aquesta forma no s'elabora mentalment, sinó abordant tots els àmbits de la persona: també el corporal, l'emocional i l'espiritual. Per això, inclou conceptes, competències, habilitats i valors. Per afavorir que l'alumnat desenvolupi un procés de formació contínua, convé no tancar del tot la comprensió del món, sinó deixar sempre oberta la possibilitat de qüestionar tot allò après, per mitja de nova sensibilització, per ampliar la comprensió del món en un continu cicle de formació-reflexió-acció.

- **Investigació:** si s'ha aconseguit la suficient motivació i sensibilització, la persona

que participa d'un procés d'EpDCG, tant en edat infantil com adulta, sentirà el desig de recomprender la realitat i situar-se davant d'aquesta. Una part d'aquest paradigma li aportarà, com ja hem vist, la formació externa, però l'altra part l'haurà d'aconseguir per mitjà de la investigació. Com a docents, el procés d'investigació-acció-reflexió ens permet fonamentar la nostra acció i evolucionar en el nostre aprenentatge i compartir amb la resta de la comunitat educativa els resultats de les investigacions.

- **Incidència política i mobilització social:** és l'acció resultant dels passos anteriors, ja que una persona que s'ha sensibilitzat sobre un aspecte de la realitat, s'ha format i investigat per a comprendre-la, respon amb noves actituds i comportaments. Al contrari, carrega amb les conseqüències de la falta de congruència entre la seva relació amb el món i la manera de comprendre'l.

Encara que hem presentat aquests àmbits de forma consecutiva, en realitat es desenvolupen en paral·lel. De manera que el compromís i la mobilització social que hem assenyalat com a conseqüència del procés és, al mateix temps, una eina formativa molt eficaç. Igualment, la investigació implica sensibilització que reforça o reorienta tot allò après. I així amb tots els àmbits.

L'EpDCG, que és una educació integral, requereix un aprenentatge holístic que tingui en compte totes les dimensions de la persona, del món i de les seves interconnexions. Per això proposem un enfocament interdisciplinari que afavoreixi la seva integració transversal en el currículum escolar en totes les matèries de les

diferents etapes. En aquestes, és convenient que les metodologies relacionin els aspectes locals amb els globals; instin a les interconnexions entre passat, present i futur; promoguin la comprensió global, la formació de la persona i el compromís en l'acció participativa; i, en definitiva, preparin per pensar globalment i actuar localment.

Com es desprèn del posicionament de la Coordinadora Espanyola d'ONGD¹⁶, i com ja hem advertit, l'EpDCG requereix un treball intel·lectual, però el coneixement per sí mateix no és suficient, requereix una ètica. Per això, la metodologia que s'empri ha d'incloure:

- **L'aspecte cognitiu o intel·lectual:** Coneixement, estudi i anàlisi dels fets concrets. Els fets han d'estar relacionats amb les situacions locals, que al mateix temps han d'emmarcar-se necessàriament dins del seu context global, per així garantir una major comprensió de les diferents situacions.
- **L'aspecte ètic:** adquisició d'una actitud de solidaritat ben entesa, amb una atenció constant cap a la justícia i la dignitat humana. L'EpDCG és una invitació al canvi de comportaments individuals i col·lectius, que ens adverteix, d'una banda, que les nostres decisions afecten les nostres vides i també les dels altres, i per tant, que els ciutadans i ciutadanes tenim poder i capacitat per influir en el desenvolupament solidari d'aquest món i hem d'utilitzar-lo amb responsabilitat.
- **L'aspecte actiu:** l'acció deriva del coneixement del món. Comprèn el que en aquest passa, les seves causes i conseqüències, i incorpora una actitud solidària a favor del bé comú i la justícia soci-

al. Amb tot això es dur a terme una acció compromesa, coherent amb l'aspecte ètic i el cognitiu.

Cada projecte, cada escola, cada matèria té les seves estratègies metodològiques específiques i cada docent té la seva manera d'aplicar-les. Quasi tots els mètodes són integrables de manera constructiva en els processos d'EpDCG, aportant un aspecte específic. Probablement l'únic requisit imprescindible és la coherència entre allò après i la manera d'ensenyar.

En aquest sentit, els actuals processos d'EpDCG mantenen aspectes pedagògics característics de l'escola espanyola des dels anys 80, com les perspectives socio-constructivistes, les metodologies participatives creatives i actives que promouen el diàleg, el respecte a l'autonomia, la comunicació empàtica, la implicació en projectes col·lectius, etc.

Especificant una mica més podem destacar aquelles estratègies didàctiques que es basen en la raó dialògica, el respecte a la diferència i el principi d'alteritat. Aquelles que:

- **Mostren** els problemes i les seves causes;
- **Exposen** els interessos, contradiccions i conflictes dels discursos econòmics, socials, científics, polítics, culturals i ètics.
- **Busquen** el compromís i l'acció per afavorir el desenvolupament humà sostenible des de la dimensió individual, local i internacional.
- **Relacionen** els aspectes locals amb els globals i insisteixen en les interconnexions entre passat, present i futur. Preparen per pensar globalment i actuar localment.
- **Promouen** la comprensió global, la for-

¹⁶ Cf. Op. Cit.

mació de la persona i el compromís en l'acció participativa.

A aquestes metodologies, l'Educació per a la Ciutadania Global suma dues novetats específiques. Una és el propi exercici de la ciutadania activa i compromesa, no només com a fi, sinó com a mitjà per incorpora-la al quefer quotidià, en definitiva per aprendre-la i per aprendre com és la realitat circumdant i el món en conjunt. Per aquest motiu, s'incideix en el principi de realitzar el treball local dins d'un context global de solidaritat. Sense referències del context global, correm el risc de perdre la visió real de les causes del problema de la pobresa (exclusió) i de les solucions (la inclusió). Sense la perspectiva local seríem espectadors mancats de compromís. Per aconseguir el propòsit que la persona sigui activa i responsable es requereix la inclusió de pràctiques participatives i experiències que fomentin habilitats cooperatives i democràtiques. L'altra novetat és la creació i ús de xarxes. Poden operar tant per a l'intercanvi de persones, d'idees, d'experiències i de recursos, com per a accions comunes prodesenvolupament buscant noves aliances entre ciutadans/es del món (educadors/es, investigadors/es, etc.) disposats a comprometre's per a la igualtat i la justícia. Aquest aspecte manté, a més a més, consonància amb el 8è Objectiu de Desenvolupament del Mil·lenni: "Fomentar una associació mundial per al desenvolupament".¹⁷

Si atenem a la teoria de les intel·ligències múltiples¹⁸ i la seva definició com a *capacitat per resoldre problemes o elaborar productes que siguin valuosos en una o més cultures, és important que els mètodes*

des que utilitzem desenvolupin i apliquin les múltiples intel·ligències, al menys: la lingüística, la lògica-matemàtica, l'espacial, la musical, la corporal cinètica, la intrapersonal, la interpersonal, la naturalista.

Fent eco del posicionament de la FONGCAM¹⁹, volem promoure aquelles metodologies que desenvolupin formes de pensament global, integradores de:

- **El pensament causal:** que és la capacitat de determinar l'origen o causa d'un problema.
- **El pensament alternatiu:** que és la capacitat d'imaginar el major número de solucions a un problema determinat.
- **El pensament conseqüencial:** que és la capacitat de veure les conseqüències de les nostres actituds, comportaments i decisions.
- **El pensament de perspectiva:** que és la capacitat de situar-nos a la pell de l'altre, al seu món i en la seva manera de veure les coses.
- **El pensament de mitjans-finalitats:** que és la capacitat de posar-nos objectius i d'organitzar els mitjans de què es disposa per aconseguir-los.

Com hem vist, són molts i variats els mètodes que poden conduir a aconseguir els objectius de l'EpDCG. Per mencionar alguns on resulta efectiva la inclusió de la participació ciutadana com a recurs educatiu, podem mencionar:

- L'aprenentatge per projectes;
- L'anàlisi de casos;
- L'aprenentatge basat en problemes;

¹⁷ ONU (2000): *Objetivos de Desarrollo del Milenio*. En: <http://www.undp.org/spanish/mdg/basics.shtml>

¹⁸ Formulada por Howard Gardner en Gardner, H. (1983) "Inteligencias múltiples" Ed. Paidós

¹⁹ Cf. FONGDCAM (2008): Op. Cit. en que hace referencia a la obra de Spivack y Shure (1974)

- L'aprenentatge servei;
- El coneixement de l'entorn proper i els projectes d'intervenció en aquest;
- La construcció de "comunitats d'aprenentatge";
- L'aprenentatge cooperatiu i altres formes d'aprenentatge entre iguals.

Amb la finalitat d'especificar alguns mètodes que estan tenint èxit en programes educatius específics d'EpDCG, ens referim a la següent relació proposada per l'IEPS²⁰:

• **Processos de desenvolupament personal.**

Amb eines com:

- Plans de treball individualitzat
- Contractes d'aprenentatge
- Metodologies de clarificació de valors
- Metodologies per a la presa de decisions
- Metodologies per a aprendre a aprendre
- Metodologies per al desenvolupament de les intel·ligències emocionals

• **Aprenentatge entre iguals. Amb eines com:**

- Tutoria entre iguals
- Treball cooperatiu
- Treball col·laboratiu
- Metodologies per a la participació: debats, assemblees, grups de discussió...

• **Interacció amb el context. Amb eines de:**

- Coneixement del context: sortides, viatges, visites, premsa, entrevistes...
- Intervenció en el context: projectes d'aprenentatge-servei, voluntariat, campanyes, exposicions...
- Desenvolupament de Comunitats d'Aprenentatge: intervenció de les

famílies, intervenció en o d'altres organitzacions i entitats, etc.

- Creació/participació en xarxes d'aprenentatge
- Intercanvis culturals

• **Organització i clima a l'aula/centre**

- Ambientació i organització dels espais d'aprenentatge
- Horaris i grups heterogenis flexibles
- Metodologies de gestió i mediació de conflictes
- Metodologies dialògiques d'equips d'investigació-acció

• **Desenvolupament d'un currículum global/competencial. Amb eines com:**

- Aprenentatge per projectes
- Aprenentatge basat en problemes
- Anàlisi de casos
- Anàlisi crític d'informació
- Ús interactiu de les TIC i multimèdia en els processos d'aprenentatge
- Projectes de multilingüisme i interculturalitat
- Metodologies per al desenvolupament de la creativitat
- Jocs de simulació, de rol...
- Avaluació de processos: portfolio, rúbriques, diari de classe, etc.

²⁰ Elaborado por Lola Morillas y Tusta Aguilar del IEPS: Instituto de Estudios Pedagógicos Somosaguas.

2.7. IMPLEMENTACIÓ DE L'EpDCG EN UN CENTRE EDUCATIU

2.7.1. Paper de l'EpDCG al sistema educatiu formal

A la legislació educativa vigent no existeix una referència directa a l'Educació per al Desenvolupament. No obstant això, trobem molts dels seus elements sota altres paraigües o amb diferent terminologia. Ja en una lectura del Preàmbul de la LOE trobem objectius de l'educació que es refereixen a aquests elements:

- La construcció de la personalitat dels i les alumnes i el desenvolupament de les seves capacitats, entre altres, la capacitat de comprensió de la realitat.
- El foment de la convivència democràtica, el respecte a les diferències, amb l'objectiu de la cohesió social.
- L'exercici de la ciutadania democràtica, responsable, lliure i crítica, indispensable per a la constitució de societats avançades, dinàmiques i justes.
- La formació en el respecte dels drets i llibertats fonamentals, de la igualtat efectiva d'oportunitats entre homes i dones i de la diversitat afectiva-sexual. L'atenció a la diversitat es planteja des del principi de la inclusió.

Entre les finalitats del sistema educatiu se n'inclouen dues directament relacionades amb l'EpDCG:

- La formació per a la pau, el respecte als drets humans, la cohesió social, la cooperació i la solidaritat entre els pobles així com l'adquisició de valors que propiciïn

el respecte cap als éssers vius i al medi ambient i el desenvolupament sostenible.

- La preparació per a l'exercici de la ciutadania i per a la participació activa en la vida econòmica, social i cultural, amb actitud crítica i responsable i amb capacitat d'adaptació a les situacions canviants de la societat del coneixement.

També estan relacionats amb l'EpDCG tres dels principis fonamentals de la Llei:

- Educació de qualitat per tots i totes.
- Implicació de tota la comunitat educativa en l'educació.
- Construcció d'un aprenentatge obert, que implica aprendre a aprendre.

En la seva concreció curricular, ja hem esmentat que l'EpDCG és una educació integral i global, que abasta totes les dimensions de la persona i, per tant, les diverses dimensions de l'aprenentatge: la cognitiva, la procedimental i l'actitudinal. També per això, el seu desenvolupament curricular s'aborda amb perspectiva interdisciplinària, implicant als currículums de totes les matèries en totes les etapes, cicles i cursos. Dins d'aquest context reconeixem que tant l'assignatura d'Educació per a la Ciutadania com la competència bàsica social i ciutadana permeten una atenció especial al desenvolupament de l'EpDCG. No obstant això, seria un error reduir-ho només a aquestes, doncs tots els sabers i competències són igualment imprescindibles per a la construcció d'aquesta ciutadania.

2.7.2. Processos i estructures en els centres educatius:

En els centres educatius es produeix el mateix que hem assenyalat sobre la LOE: encara que només en contades ocasions es troben referències específiques a l'Educació per al Desenvolupament. Una anàlisi en profunditat dels Projectes Educatius de Centre, Programacions Anuals, Plans Tutorials, Plans d'Acolliment, Plans d'Atenció a la Diversitat i Plans de Convivència ens permeten entreveure molts dels components de l'EpDCG, freqüentment amb altres noms o en diferents marcs de referència.

En el marc d'aquesta realitat i aprofitant al màxim el que ja s'està fent en cada centre, proposem un procés per a la inclusió integral de l'EpDCG, amb la participació de tota la comunitat educativa segons les competències de cada grup que la integren. Aquest procés no s'aconsegueix ampliant la quantitat de treball i tasques del professorat, que ja són moltes, sinó adquirint nous enfocaments que orientin el treball que ja s'està fent, realitzant els canvis que siguin precisos, però no multiplicant l'activitat.

El procés d'implementació de l'EpDCG requereix una anàlisi profunda, honesta i sincera de les estructures organitzatives, de la cultura que identifica i de les pràctiques que es desenvolupen en el centre. Aquesta anàlisi desvetllarà una sèrie de punts forts i punts febles. Modificant els primers i reforçant els segons es poden incentivar processos participatius de canvi que permetin la integració efectiva de l'EpDCG com a enfocament global de centre, tant per a l'Educació Infantil, Primària i Secundària.

Aquesta integració es materialitza en programacions interdisciplinàries, que articulin continguts curriculars, tutories i altres activitats, i garanteixin el desenvolupament dels quatre àmbits de l'Educa-

ció per al Desenvolupament que ja hem assenyalat anteriorment en referir-nos a la metodologia:

- **Sensibilitzar.** Per a això, difon informació relativa a la situació de pobresa i falta de desenvolupament, i sobre els vincles que s'estableixen entre aquesta situació i l'abundància de recursos en altres parts del planeta.
- **Formar.** A més d'informar condueix a la reflexió analítica i crítica. És un esforç conscient, sistemàtic i deliberat que porta a una presa de consciència.
- **Conscienciar.** Perquè les persones s'emoderin amb responsabilitat, assumeixin la seva pròpia situació, els seus límits i les seves possibilitats, així com les dels altres. Prendre consciència permet avaluar amb criteris de justícia i solidaritat i desenvolupar una voluntat de canviar les situacions combatent les injustícies.
- **Comprometre.** Compromís individual per a la transformació social a través de la participació i la mobilització. Incita a participar en la vida pública.

Al llarg del procés d'implementació s'aniran situant els esmentats continguts de l'EpDCG en els currículums, explicitant coneixements, competències bàsiques, altres habilitats i valors. Com a plantejament de base, totes les matèries perseguiran la implicació personal, l'acció informada, la comprensió de les causes i efectes, i la interiorització dels valors de solidaritat, igualtat, inclusió, cooperació i justícia social.

De la mateixa manera i al mateix temps que els continguts, caldrà consolidar estructures que reflecteixen en l'organització i l'estil educatiu del centre educatiu la teoria i actituds que es treballen a l'aula i activitats del centre. Que no es produeixi una diferència entre les propostes d'exercir la ciutadania i la realitat organitzativa de centre. Caldrà també establir canals que permetin comprovar com es desenvolupa la socialització des de pràctiques ciutadanes, de justícia i solidaritat, amb equitat i sostenibilitat. Per a això cal implicar en la perspectiva de l'edu-

cació sistèmica i integral a tota la comunitat educativa. Des del seu interior: equips directius, claustre, relacions família-escola, orientació. Cap a l'exterior: associacions del barri, agents públics, agrupacions, etc.

2.7.3. La investigació i la formació de la comunitat educativa.

Per afavorir que el model d'Educació per al Desenvolupament que s'implementi en el centre respongui a la cinquena generació, és a dir, sigui efectivament per a la Ciutadania Global, és indispensable implementar processos d'investigació i formació, no només del professorat, sinó de tot el personal implicat en els processos educatius, des de mares i pares a personal d'administració i serveis, cadascú amb els continguts i la profunditat corresponents per a la seva capacitat en l'EpDCG.

Aquesta capacitat no ve donada exclusivament per una formació externa, sinó que neix de la pròpia experiència personal i col·lectiva a l'anar aplicant l'enfocament de l'EpDCG. Per això, abans de la informació és necessària la consolidació en el centre de processos continus de formació-reflexió-acció-revisió. Una vegada instaurats aquests hàbits (o paral·lelament a la seva adquisició) seran més efectives tant la formació com la investigació. Per sistematitzar aquesta última, és imprescindible la participació del professorat i de l'equip directiu en grups de treball que emmarquin la reflexió, experimentació, implementació i avaluació de les pràctiques educatives i dels continguts curriculars (tant els explícits com els ocults). En la mesura que sigui possible, és aconsellable que els canals i estructures parteixin dels ja existents, per exemple, els equips de treball que ja estan funcionant en cada centre.

Una de les característiques específiques d'aquesta cinquena generació de l'EpD, i que té una repercussió directa en els processos d'investigació i formació, és la importància que adquireixen el treball en xarxa i la participació plural per a l'intercanvi d'experiències, idees, recursos, resultats, etc. Per a això, és essencial la participació dels centres i el seu professorat en:

- xarxes de docents i investigadors/es que treballen l'EpDCG en diversos nivells, tant geogràfics (local, nacional, europeu i internacional, amb especial èmfasi en la col·laboració amb els països del Sud) com acadèmics (infantil, primària, secundària, universitat, adults, no formal, etc.);
- activitats d'intercanvi, debat i difusió de l'EpD a través de congressos, jornades, seminaris, espais de debat...;
- plataformes de pensament, investigació i denúncia;
- ...

Dos àmbits importants que convé atendre, tant des dels equips de treball dins de cada col·legi o institut com des de les xarxes en què col·laboren docents de diferents centres, són:

- L'atenció als aspectes pedagògics característics de l'EpDCG, encara que no portin aquest nom, com: la promoció de les perspectives socioconstructivistes, les metodologies participatives creatives i actives que promouen el diàleg, el respecte a l'autonomia, la comunicació empàtica, la implicació en projectes col·lectius, l'educació sistèmica i emocional, etc.
- La creació i difusió de materials pedagògics especialitzats que incorporin l'enfocament de l'EpDCG tant de forma transversal com específicament en cadascuna de les matèries. Fan falta materials que facin de "llibres de text", unitats didàctiques, materials audiovisuals, multimèdia i altres recursos educatius.

3. INDICADORS DE BONES PRÀCTIQUES D'UN CENTRE QUE INTEGRI L'EpDCG COM A ENFOCAMENT GLOBAL

3.1. SOBRE LA INCLUSIÓ DE L'EpD EN EL PROJECTE EDUCATIU DE CENTRE (PEC)

● El PEC inclou explícitament els següents conceptes i enfocaments:

- Explicita l'Educació per al Desenvolupament com a enfocament fonamental del seu Projecte Educatiu.
- Defineix com entén l'EpD.
- Aquesta definició d'EpD va d'acord amb la cinquena generació: L'Educació per al Desenvolupament i la Ciutadania Global (EpDCG).
- El concepte de desenvolupament que s'utilitza incorpora el desenvolupament humà i sostenible.
- Reconeix i aplica l'enfocament de Gènere.
- Reconeix i aplica l'enfocament basat en Drets Humans.
- Reconeix i aplica l'enfocament socioeducatiu.
- Inclou altres enfocaments educatius que formen part de l'EpDCG com són l'Educació per la Pau, l'Intercultural, l'Ecològic, de Coeducació, Afectiva-Emocional, Sistèmica, Popular, per a la Ciutadania, per la Tendresa, etc.

● El centre concep l'EpD com a educació integral i global i, per tant:

- No es limita a intervencions puntuals en alguns moments de l'any, sinó que és contínua.
- És un procés que es dur a terme amb perspectiva interdisciplinària, implicant a totes les matèries i que es programa en totes les etapes, cicles i cursos.
- Tota la comunitat educativa participa de processos i accions a favor del Desenvolupament i la Ciutadania Global: AMPA, claustre, grups d'estudiants, personal d'activitats extraescolars, personal administratiu.

● El centre compta amb sistemes de revisió i ajustament del PEC i altres elements de concreció curricular per comprovar que el procés d'ensenyament-aprenentatge:

- Facilita la comprensió de les relacions que existeixen entre les nostres pròpies vides i les de persones d'altres parts del món.
- Augmenta el coneixement sobre les forces econòmiques, socials i polítiques, tant del Nord com del Sud, i les seves relacions, que expliquen i provoquen l'existència de la pobresa, la desigualtat, l'opressió, etc.
- Desenvolupa valors, actituds i destreses que incrementin l'autoestima de les persones, capacitant-les per ser més responsables dels seus actes.
- Fomenta la participació en propostes de canvi per aconseguir un món més just en el que tant els recursos i els béns com el poder estiguin distribuïts de forma equitativa.
- Dota a les persones i als col·lectius de recursos i instruments –cognitius, afectius i actitudinals– que els permetin incidir en la realitat per transformar els seus aspectes més negatius.
- Afavoreix el desenvolupament humà i sostenible a nivell individual, comunitari, local i internacional.

● Les metodologies són coherents amb els continguts i plantejaments de l'EpDCG. Així:

- Les programacions anuals de centre, de cicle i d'aula PEC desenvolupen metodologies holístiques que contemplen continguts, habilitats i valors des de la perspectiva de l'EpDCG.

- La incidència política i la mobilització social formen part metodològica per a l'aprenentatge dels continguts curriculars.

- S'investiguen, experimenten i avaluem metodologies coherents amb l'EpDCG que facilitin l'aprenentatge dels continguts curriculars.

- **El centre disposa d'equips i persones amb les funcions de revisar, avaluar i adaptar els diferents elements per avançar en el desenvolupament de l'EpDCG. Així:**

- Es revisa i adapta periòdicament el model d'EpD del centre per avançar cap a una interpretació més profunda en coherència amb la 4a i 5a generació.

- S'ajusta el PEC i altres elements de concreció curricular, incorporant novetats de l'EpDCG; incorporant a persones i missatges de grups exclosos; atenent a la diversitat del professorat i l'alumnat; etc.

- Totes les àrees de coneixement i matèries desenvolupen curricularment l'EpDCG en l'àmbit cognitiu (de coneixement de la realitat, d'anàlisi, de raonament, etc.), de competències i habi-

litats i en el moral (de valors i virtuts, d'actituds i comportaments).

- **El centre forma part de xarxes educatives:**

- El centre i el seu professorat participa institucionalment com a centre en xarxes de docents i investigadors que treballen en EpD a diferents nivells, tant geogràfics (local, nacional, europeu i internacional, amb especial èmfasi en la col·laboració amb els països del Sud) com acadèmics (infantil, primària, secundària, universitat, adults, no-formal, etc.)

- El centre està en relació amb un o varis grups de solidaritat, ONGs, associacions, xarxes i/o moviments social per afavorir la globalització de l'EpD al centre.

- Persones integrants de la comunitat escolar participen amb contactes, intercanvis i xarxes amb grups i realitats d'altres parts del món. Per exemple, per mitjà dels grups de l'apartat anterior.

- Els beneficis de les participacions en xarxes es difonen per tot el centre.

3.2. ESTRUCTURES I PROCESSOS EN EL CENTRE EDUCATIU

- **L'estil educatiu del centre i les estructures que el formen es corresponen amb les teories i actituds que es prediquen.**

- **El centre compta amb un equip que, en exclusiva o amb altres funcions, vetlla per al progrés i expansió de l'EpD i, per tant:**

- Reflexiona sobre l'avanç de l'EpD en el centre, sobre els seus continguts i metodologies.

- Recopila, té disponible i difon programes i materials que inclouen tant els

aspectes cognitius (coneixement, estudi i anàlisi dels fets) com aspectes ètics (invitació al canvi de comportaments individuals i col·lectius a favor de la solidaritat i l'apoderament responsable).

- Està atent a les novetats en aquesta matèria.

- Orienta i vetlla per a l'expansió d'una EpD de cinquena generació.

- Proposa, dinamitza i avalua processos d'investigació, experimentació, implementació i avaluació dels projectes d'EpD.

● **El centre compta amb processos de formació permanent en diferents àmbits de l'EpDCG:**

- En el centre es fomenten i faciliten:
 - la participació del professorat i l'equip directiu en processos de formació sobre EpDCG;
 - les relacions amb Centres de Recursos i Formació del Professorat (CRFP) i amb Unitats Pedagògiques per a la promoció dels continguts i metodologies de l'EpD;
 - l'assistència a congressos, seminaris, jornades, tallers, etc.
- Part del professorat i dels equips directius participen en processos de formació contínua sobre qüestions relacionades amb l'EpD.
- Es socialitzen al claustre els aprenentatges adquirits per les persones participants en xarxes i en programes de formació.
- El conjunt del claustre rep, periòdicament, formació específica sobre EpDCG.
- En el centre s'implementen processos d'investigació educativa en relació amb l'EpD.
- En definitiva, el centre té un procés autoregulator de formació-reflexió-acció de continguts i processos en relació amb l'EpD.

● **Tota la comunitat educativa s'implica en el desenvolupament d'EpDCG amb una perspectiva sistèmica i integral. Des del seu interior: equips directius, claustre, relacions família-escola, orientació. Cap a l'exterior: associacions del barri, agents públics, agrupacions, etc.**

- Es realitzen activitats i s'elaboren materials per estendre l'EpDCG a tots els àmbits del centre.
- Els espais de convivència (entrada, sortida, patis, menjador...) també s'avaluen per comprovar que la socialització es realitza des de pràctiques ciutadanes, de justícia i solidaritat, amb equitat i sostenibilitat.

● Específicament l'AMPA i altres grups s'impliquen en els processos per globalitzar l'EpD en el centre.

● **En relació amb els materials didàctics:**

- Es fa una revisió atenent als diferents enfocaments de l'EpDCG per decidir quins llibres de text o referències bibliogràfiques s'usen en cada matèria. Es realitzen anàlisis:
 - Des de l'enfocament de gènere
 - Des de l'enfocament basat en drets
 - Des de l'enfocament socioeducatiu
 - Des de l'enfocament mediambiental
 - Des de l'enfocament de Pau
 - Des de l'enfocament intercultural
 - Des de l'enfocament inclusiu
 - Des de l'enfocament emocional
 - ...
- El centre elabora materials alternatius als llibres de text per donar millor cobertura curricular a l'EpDCG.
- Es disposa en el centre de suficients i variats materials bibliogràfics i didàctics específics d'EpD.
- El claustre coneix els materials bibliogràfics i didàctics específics d'EpD dels que disposa el centre.
- El professorat utilitza materials específics d'EpD.

● **S'utilitza la participació ciutadana com a recurs educatiu:**

- Es desenvolupen processos d'ensenyament-aprenentatge per mitjà d'activitats de participació ciutadana i/o d'aprenentatge-servei.
- El centre promou la participació del professorat en accions de micropolítica.
- El centre promou la participació de l'alumnat en accions de micropolítica.
- El centre disposa de canals d'expressió i recollida de les opinions i anàlisi crítica dels processos que es donen al centre.

- El centre disposa de canals de participació democràtica per a la presa de decisions.
- El centre disposa de canals d'expressió i denúncia de situacions i processos externs al centre.
- El centre promociona i dóna cobertura a grups estudiantils de compromís social.

- El centre organitza accions que suposen transformacions de l'entorn local.
- El centre organitza accions que participen de transformacions a nivell global.
- El centre participa en campanyes de *lluita contra la pobresa i l'exclusió* i a favor de la inclusió.

3.3. PROJECTES CURRICULARS I PROGRAMACIONS DIDÀCTIQUES:

- **Els objectius, competències, continguts, metodologia i avaluació de l'EpDCG s'integren en el pla d'estudis educatius de tots els nivells. Això suposa que, en tots els àmbits, cursos i matèries:**

- L'EpDCG està integrada de forma transversal en el pla d'estudis d'infantil, primària i secundària.
- Es desenvolupen coneixements cognitius d'EpD (de coneixement de la realitat, d'anàlisi, de raonament, etc.) i coneixements morals (de valors i virtuts, d'actituds i comportaments).
- S'explicita l'EpD en els projectes curriculars de cada etapa.
- S'explicita l'EpD en les programacions. Totes les programacions d'aula tenen clar i especifiquen quina és la seva contribució al conjunt de l'EpDCG.

- **Els diferents equips implicats, departaments i caps d'estudis:**

- Supervisen la coherència, interdisciplinarietat, el progrés, la continuïtat i complementarietat dels projectes d'EpDCG en el desenvolupament curricular.
- Adapten el pla d'estudis i incorporen aquells continguts que siguin necessaris per completar una autèntica perspectiva d'EpDCG.
- Revisen i avaluen el currículum ocult, per comprovar si els coneixements, ac-

tituds i pràctiques socials que aprèn l'alumnat, van en relació o són oposats a l'EpD de cinquena generació.

- **Els objectius i continguts curriculars inclouen els propis de l'EpD de cinquena generació, que es dirigeixen a promoure:**

- una ciutadania global, una societat civil activa, competent, preocupada per als temes col·lectius i que reclami el seu protagonisme en el desenvolupament dels processos socials i polítics;
- una dimensió global en l'anàlisi de la realitat que estableixi connexions entre el que és local i el que és global, que assumeixi els compromisos internacionals per a la reducció de la pobresa com a compromisos indissociables a la seva política nacional o local;
- una perspectiva de la justícia en què es reconegui que l'educació no és neutral i que aquesta pot proporcionar un posicionament en el moment d'escollir entre mantenir el món com està o participar en el canvi, amb tota la complexitat que això comporta, a favor de la justícia per a tothom;
- un enfocament basat en els drets, en les necessitats, que reconegui els drets bàsics de la ciutadania globalment;
- uns processos educatius participatius, actius, no autoritaris, que fugen de

l'adoctrinament, que afavoreixin l'autonomia i que facilitin la participació i el compromís

• **A més a més, en el centre, s'atén a nivell curricular:**

- les realitats de països empobrits.
- les contribucions del Sud cap al Nord.
- les opinions que grups i persones més desfavorides tenen sobre temes econòmics, polítics i socials.
- les opinions que grups i persones més desfavorides tenen sobre temes econòmics, polítics i socials.
- S'estableixen relacions entre els aprenentatges i les vides d'altres parts del món.
- Es coneixen les forces econòmiques, socials i polítiques que expliquen i provoquen l'existència de l'opressió, la pobresa i les desigualtats en la repartició de la riquesa, del poder, entre homes i dones, les seves causes i les seves conseqüències.

- Es dota de coneixements teòrics per lluitar contra la injustícia.

• **La programació interdisciplinària ha de garantir que, al llarg de les etapes i nivells es desenvolupin les quatre accions fonamentals de l'EpD: Que l'escola sensibilitza, forma, consciència i compromet.**

- Els currículums especifiquen i desenvolupen les competències pròpies de l'EpD de quarta i de cinquena generació;
- L'assignatura d'Educació per a la ciutadania, es planteja des d'un enfocament de globalitat d'un món cada vegada més interdependent, valorant l'enriquiment que suposa l'obertura a cultures o realitats diferents;
- Per mitjà de les matèries curriculars, les tutories i altres activitats, es desenvolupen valors, actituds i destreses que incrementen l'autoestima i capaciten per ser més responsable.

3.4. LES METODOLOGIES. PROJECTES, ACTIVITATS I TASQUES:

• Des del PEC fins a les programacions de l'aula s'opta per una metodologia holística d'aprenentatge que facilita l'aprenentatge de les interconnexions entre les diferents àrees de coneixement, entre l'individu, les comunitats i el món.

• Les tècniques i metodologies que s'utilitzen en els desenvolupaments curriculars i en les activitats del centre són acords als aspectes *pedagògics característics de l'EpD* com l'enfocament socioeducatiu, la promoció de les perspectives soci-constructivistes, les metodologies participatives creatives i actives que promouen el diàleg, el respecte a l'autonomia, la comunicació empàtica, la implicació en projectes col·lectius, etc.

• **Les metodologies, en coherència amb els continguts,:**

- afavoreixen la comprensió de les causes i efectes;
- promouen la implicació personal i l'acció informada;
- relacionen els aspectes locals amb els globals;
- insisteixen en les interconnexions entre passat, present i futur;
- promouen la comprensió global, la formació de la persona i el compromís en l'acció participativa;
- preparen per pensar globalment i actuar localment;
- desenvolupen, entre altres valors, els de solidaritat, igualtat, inclusió, coope-

ració i justícia social;

- inclouen pràctiques participatives i experimentals que fomenten habilitats cooperatives i democràtiques;
- s'apren del què es fa en altres llocs del món.

• **Les metodologies inclouen processos a mig termini en què:**

- Es realitzen accions de micropolítica, de participació social a favor de la justícia i de sensibilització i s'utilitzen com a activitats d'aprenentatge.
- Es promou l'ús crític dels mitjans de comunicació social, Internet, premsa escrita i digital...
- S'utilitzen de manera didàctica les informacions i imatges que aporten les ONGDs, les campanyes de sensibilització i incidència política, les publicacions específiques sobre Ciutadania, Desenvolupament... Aquests materials s'utilitzen com a recurs per al desenvolupament del currículum des de la comprensió dels processos i estructures que mantenen la injustícia i dificulten el canvi social.
- S'ajuda a mirar amb una mirada crítica, i a analitzar altres agents difusors de valors, coneixements i comportaments.

• **Les metodologies treballen aspectes emocionals, a través d'activitats que:**

- Augmenten l'autoestima
- Mouen al compromís en relació amb la justícia i el canvi social,
- Afavoreixen l'autoafirmació i l'apoderament, capacitant per ser més responsable.
- ...

• **El centre utilitza materials pedagògics especialitzats i alternatius a les grans editorials comercials.**

• **S'organitzen activitats d'EpD per a tota la comunitat educativa i no exclusivament en les aules.**

• **Les metodologies de les àrees i matèries:**

- Mostren els problemes i les seves causes;
- Exposen els interessos, contradiccions i conflictes dels discursos econòmics,

socials, científics, polítics, culturals i ètics.

• Busquen el compromís i l'acció per afavorir el desenvolupament humà sostenible des de la dimensió individual, local i internacional.

• Practiquen i condueixen a una ciutadania políticament alerta als fets locals i globals.

• Desenvolupen formes de pensament global, integradores de:

- El pensament causal, que determina l'origen o causa d'un problema.
- El pensament alternatiu, que imagina solucions a un problema determinat.
- El pensament conseqüencial, que veu les conseqüències de les nostres actituds i comportaments.
- El pensament de perspectiva, que ens situa a la pell de l'altre, al seu món i a la seva forma de veure les coses.
- El pensament de mitjans-fins, que proposa objectius i permet organitzar els mitjans de què es disposa per aconseguir-los.

FOTO INTERED

4. BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- AINSCOW, M. (2001): *Desarrollo de escuelas inclusivas. Ideas, propuestas y experiencias para mejorar las instituciones escolares*. Narcea, Madrid.
- ALCALDE, A.I. y otros (2006): *Transformando la escuela: comunidades de aprendizaje*. Ed. Graó. Barcelona
- BARTOLOMÉ, M. et al (2003): *¿Construimos Europa? El sentimiento de pertenencia desde una Pedagogía de la Inclusión*. Ed. Consejería de Educación. Comunidad de Madrid.
- BOOTH, T Y AINSCOW, M. (2002): *Índice de inclusión. Desarrollando el aprendizaje y la participación en las escuelas*. Ed. UNESCO-CSIE. En: <http://www.eenet.org.uk/resources/docs/Index%20Spanish%20South%20America%20.pdf>
- BOZA, A. et al (2010): *Educación, investigación y desarrollo social*. Narcea, Madrid
- CONGDE (2004): *Educación para el Desarrollo. Una estrategia de cooperación imprescindible*. Equipo de Educación para el Desarrollo de la Coordinadora Española de ONGs para el Desarrollo. En: http://autonomicas.congde.org/documentos/54_1.pdf
- Delors, J. –coord- (1996): *La Educación encierra un tesoro*. Ed. Santillana-UNESCO. Compendio en: http://www.unesco.org/education/pdf/DELORS_S.PDF
- Fernández, A. y Tanarro, R. (2009): *La Educación Inclusiva en América Latina y el Caribe: Abriendo caminos para una sociedad más justa*. Ed. InteRed. Madrid
- FONGDCAM (2008): *El Cuadrado de la Educación para el Desarrollo y la Ciudadanía Global*. En: <http://fongdcam.org/wp-content/uploads/2011/03/cuadrado.pdf>
- GARDNER, H. (2001): *La inteligencia reformulada. Las inteligencias múltiples en el siglo XXI*. (Trad. cast. Garis Sánchez) Paidós. Barcelona.
- LLOPIS, C (coord) (2003): *Recursos para una educación global ¿es posible otro mundo?* Narcea, Madrid.
- Llopis, C. (2005): *Educar a una mujer es educar a un pueblo*. Ed. InteRed. Madrid
- MEC (2006): Ley Orgánica de Educación. BOE nº 106 de 4 de mayo de 2006 en: http://www.madrid.org/dat_capital/loe/pdf/loe_boe.pdf
- Morillas, M.D. (2006): *Competencias para la Ciudadanía: Reflexión, Decisión, Acción*. Narcea-MEC. Madrid
- Ortega, M.L. (2007): *Estrategia de Educación para el Desarrollo de la Cooperación Española*. Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación. En: <http://www.maec.es/es/MenuPpal/CooperacionInternacional/Publicacionesydocumentacion/Documents/DES%20Educaci%C3%B3n%20para%20el%20Desarrollo.pdf>
- TORRES, R.M. (2005): *12 Tesis para el cambio educativo - Justicia Educativa y Justicia Económica*. En: <http://www.entreculturas.org/node/390>

EDUCACIÓ PER AL DESENVOLUPAMENT I LA CIUTADANIA GLOBAL (EpDCG)

MARC TEÒRIC DE REFERÈNCIA PER A LA SEVA
INTEGRACIÓ EN CONTEXTOS EDUCATIUS

AMB LA COL·LABORACIÓ DE:

MINISTERIO
DE ASUNTOS EXTERIORES
Y DE COOPERACIÓN

